В.Г. Котигорошко, І.А. Прохненко, В.В. Мойжес

ДОСЛІДЖЕННЯ МАЛОКОПАНСЬКОГО КОМПЛЕКСУ В 2009 р.

Excavations at Mali Kopani Dacian complex (hill-fort and burial ground) concentrated at the territory of necropolis in Chellenytsya tract. At the area of 1580 m² six underground cremations were discovered. Significant amount of arms, riders' equipment, harness, adornments, and details of clothes dated by the first half of the 1st c. BC were found beyond the graves.

У минулому польовому сезоні були продовжені багаторічні роботи (від 1977 р.) на дакійській пам'ятці біля с. Мала Копаня Виноградівського р-ну Закарпатської обл. Вона розміщена на північній окраїні Рокосівсько-Хустського вулканічного хребта на правобережжі р. Тиса. Комплекс складається з городища та могильника. Городище займає верхівку гори заввишки 85 м від урізу води. Його площа 5 га. За всі роки розкопок досліджено 2,4 га і виявлено значний речовий матеріал, отримано дані про господарську і виробничу діяльність мешканців цього укріпленого поселення.

Влітку 2009 р. було продовжено дослідження південної околиці городища. До розкопу XXXVIII була зроблена прирізка 28 × 8 м. На цій ділянці зібрано значну кількість ліпного та гончарного посуду дакійського типу, зокрема цілий горщик. Індивідуальні знахідки складають залізний ніж, кам'яна праска, уламки жорен, фрагменти бронзових браслета і фібули норико-паннонського типу. Ділянка датується I ст.

Основні роботи провадилися на могильнику в уроч. Челлениця, що за 200 м на північний захід від городища. В минулі два сезони тут виявлено 12 ґрунтових кремаційних поховань і величезну кількість речового матеріалу поза ними. Материк залягає на глибині 0,5—0,6 м і представляє собою вологостійку важку жовту глину, на якій знаходився шар світло-сірої землі.

Загалом в уроч. Челлениця розкрито площу 3050 м². У цьому сезоні на площі 1580 м² виявлено шість поховань і зібрано поза ними значну кількість зброї, спорядження вершника і кінської упряжі, прикрас і деталей від одягу. Вкажемо, що через структуру ґрунту контури могил чітко не фіксувалися, і вони визначалися лише за верхнім шаром заповнення.

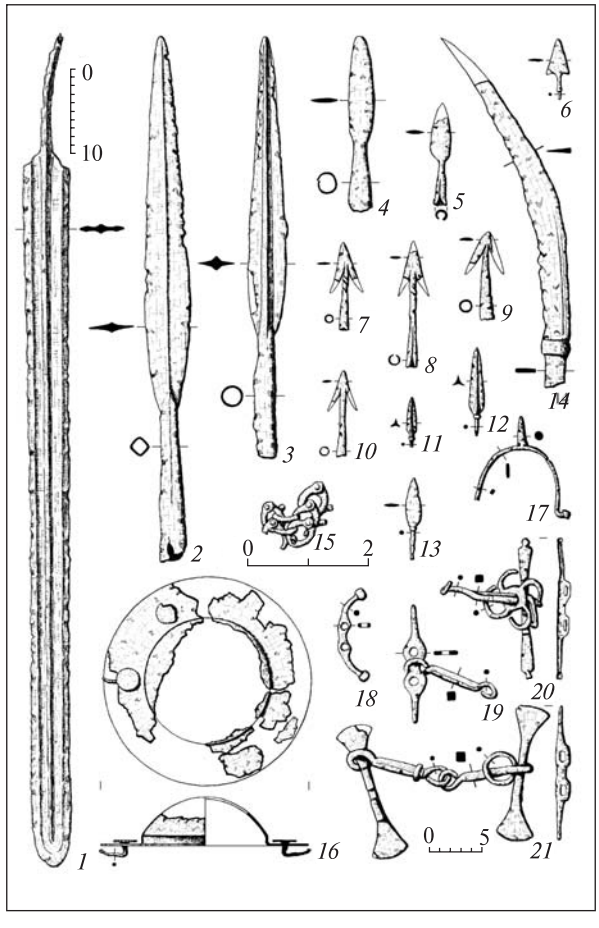

Рис. 1. Мала Копаня, уроч. Челлениця. Предмети озброєння, оснащення вершника та коня (*1* — реконструкція ритуально зігнутого меча)

Поховання 13 виявлене на глибині 0,35 м від сучасної поверхні. Приблизний діаметр ями 1,1 м, глибина 0,3 м. У ній стояла ваза для фруктів, поряд — черпак, горщик, конічна чашка з ручкою та уламки розмальованої кераміки. Захоронення у вигляді скупчення кальцинованих кісток знаходилось у південно-західній частині ями. Тут виявлено три підвіски, зокрема залізна підвіска-відерце (рис. 2, *1*), а також оплавлені намистини.

Поховання 14 зафіксоване на глибині 0,4 м в ямці діаметром 0,3 м і завглибшки до 0,1 м. Окрім кісточок, у її заповненні знаходилася залізна пряжка, намистини і дрібні фрагменти кераміки.

Поховання 15 виявлене на глибині 0,4 м в ямці діаметром 0,45 м і завглибшки 0,1 м. Разом з невеликою кількістю кальцинованих кісточок знайдені частково оплавлені намистини і фрагменти кераміки дакійського взірця.

Поховання 16 дуже зруйноване. Кальциновані кісточки траплялися з глибини 0,2 до 0,5 м на ділянці діаметром 0,65 м. Тут само були виявлені залізні кільце та ніж.

Поховання 17 зафіксоване на глибині 0,3 м. В ямці, контури якої не визначені, стояв ліпний горщик дакійського типу, в якому було 15 дрібних кальцинованих кісток. Поряд з ним знайдено ще кілька кісточок і залізну заклепку.

Поховання 18 виявлене на глибині 0,3 м. Контури могили не встановлені. Її приблизна глибина 0,10—0,15 м. Поховання складав ліпний чорнолощений черпачок з 10 кальцинованими кісточками і залізним штирем.

У низці випадків фіксувалися комплекси без кісток, які складалися з мечів, наконечників списів і умбонів. Вони знаходилися на материку, на глибині 0,5—0,6 м від поверхні. В цьому разі спостерігаємо раніше невідому в регіоні деталь ритуалу.

Основний речовий матеріал, здебільшого з ознаками перебування в кострищі, знаходився поза могилами і залягав на глибині від 0,05 до 0,30 м. Його розпорошеність на значній території є наслідком сільськогосподарських робіт, що призводили до руйнування поховань. Озброєння представлене ритуально зігнутими мечами (5 екз.) кельтського типу завдовжки до 90 см, іноді з дзвоноподібною гардою, і дакійськими сіками (3 екз.) завдовжки до 50 см (рис. 1, *1*, *14*). Значну групу складають масивні наконечники списів (до 48 см) з листоподібним пером з поздовжнім ребром. Виявлено серію наконечників стріл трьох типів: з листоподібним пером (рис. 1, *5*, *13*), з трикутним пером і крильцями (рис. 1, *7—10*) і трилопатеві

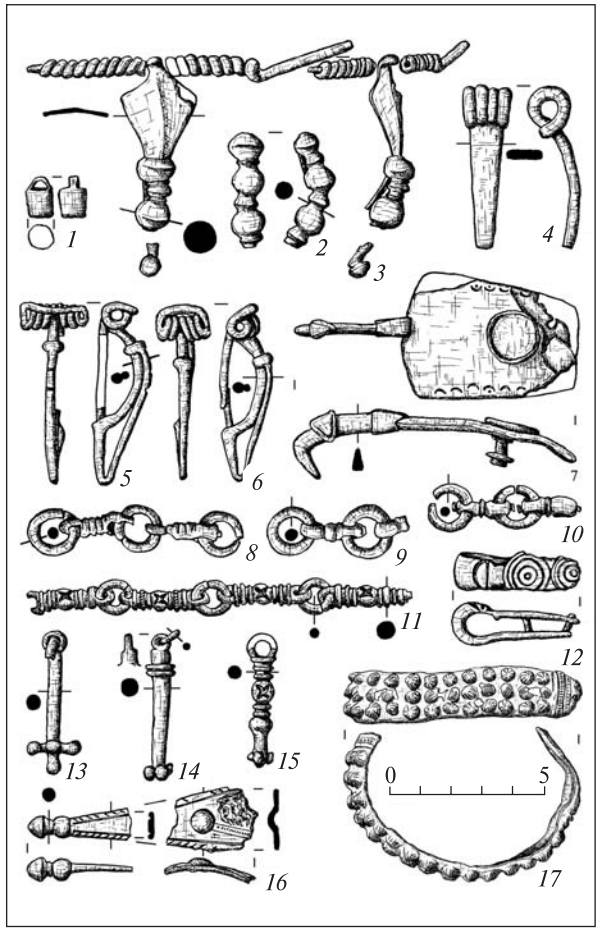

Рис. 2. Мала Копаня, уроч. Челленица. Прикраси та деталі одягу

(рис. 1, *11*, *12*). Захисне озброєння представлене фрагментами кольчуги (рис. 1, *15*) і щитів, у першу чергу, умбонами сферичної форми та заклепками від них (рис. 1, *16*).

Значну групу, найбільшу в Карпатському ареалі, становлять вудила і їхні деталі (псалії, гризла). Тільки в цьому році зібрано 26 екз. Їхня форма, за аналогіями з південної частини Карпатської улоговини, дозволяє віднести рештки вузди до першої половини I ст. до н. е. (рис. 1, *18—21*). До кінської збруї відносяться і десятки залізних кілець різного розміру. Оснащення вершника представлене десятками шпор, виготовлених в кельтській традиції. Вони різняться висотою плечиків із закінченнями у вигляді великих гудзиків-кнопок або конічних шишечок і довжиною шипа (рис. 1, *17*).

Не менш численну групу знахідок ніж зброя становлять прикраси та деталі одягу. Серед них за кількістю (32 екз.) виділяються залізні дротяні фібули зіставної конструкції (рис. 2, *5*, *6*). Одиничні екземпляри представлені фібулою наухаймівського типу (рис. 2, *4*) і дакійськими

з довгою пружиною, ромбоподібним щитком і розчленованим корпусом (рис. 2, *2*, *3*). Пряжки до паска можна поділити на два типи: дротяні (дзвоноподібні, прямокутні, прямокутні з пташиною голівкою) і суцільнометалеві (рис. 2, *7*).

Основну частину жіночих прикрас становлять фрагменти бронзових ланцюгів до паска, які складалися з кілець, що з'єднували розчленовані ланцюжки, до яких прикріплювали підвіски (рис. 2, *8—11*, *13—15*). Мабуть, з жіночим одягом пов'язана обойма пряжки і обкладка (рис. 2, *12*, *16*).

До унікальних знахідок належить залізна підвіска-відерце з поховання 13 (рис. 2, *1*), за формою аналогічна минулорічній золотій знахідці.

У трьох похованнях, разом з кальцинованими кісточками, виявлено намистини. Здебільшого вони оплавлені через перебування у вогнищі. Екземпляри, які підлягають визначенню, відносяться до типу з вічками. Вони добре відомі за пам'ятками Європи і в значній кількості виявлені і на городищі.

Доповненням до минулорічних знахідок є уламки золотого торквеса (фрагменти прута і різьбленої дротини). З золотої фольги виготовлені накладки браслета з вибитим орнаментом (рис. 2, *17*).

Зібраний матеріал і риси обряду дозволяють стверджувати дакійську належність поховань в уроч. Челлениця, які належали верхівці мешканців Малої Копані. До цієї категорії можна віднести і жіночі поховання. Значна кількість хроноіндикаторів, отримана за три роки вивчення, дозволяє датувати некрополь першою половиною I ст. до н. е. і визначити пам'ятку початковим етапом існування городища.